

Александар ФОТИЋ
Филозофски факултет
Београд

**ИНСТИТУЦИЈА АМАНА И ПРИМАЊЕ ПОДАНИШТВА
У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ:
ПРИМЕР СРЕМСКИХ МАНАСТИРА 1693-1696**

У сјомен професорки Душанки Бојанић-Лукач

Велики бечки рат, или Рат Свете лиге (1683-1699), по много чему је преломан период у историји Османског царства. Исцрпљујуће војевање на неколико фронтова довело је царство на ивицу катастрофе, изазвало велику економску и политичку кризу, огромна померања становништва и коначан губитак дела територија. Током прве половине тог дугог рата Османлије су трпеле поразе. Међутим, 1690. године реорганизована војска је кренула у офанзиву. Османске трупе су прешле Саву и Дунав после освајања Београда, 8. октобра 1690. Наредних година, све до 1697, када су Османлије претрпеле одлучујући пораз код Сенте, територија Срема била је поприште ратних дејстава. Разарање, злостављање и пљачка, дело разних регуларних и нерегуларних одреда обеју страна, уносили су страх и неизвесност међу становништво, терајући га у збегове и привремене или неповратне сеобе.¹

У том ковитлацу, од септембра 1693. до јула 1696, један број сремских манастира поново је затражио и примио османско подаништво. Неки су то учинили више пута, и не знајући колико је таква заштита привремена. Поделом Срема, према одредби мировног споразума склопљеног у Карловцу 1699, већина манастира остала је на хабзбуршкој страни. Према неким подацима, у Београду је султан током августа 1695. раји из Срема и околине Панчева издао 47 нишана о поштеди. Међу онима који су затражили аман (милост), с тим да

¹ С. Гавриловић, *Срем од краја XVII до средине XVIII века*, Нови Сад 1979, 17-21.

се врате у статус зимија и тако стекну право на државну заштиту од зулума, били су и монаси манастира Гргетега, Шишатовца и Раковца. У молбама се истиче да се османско подаништво тражи по трећи пут.²

Међу османским документима који се чувају у Музеју Српске православне цркве налази се и десет аман-нама, султанских заповести у форми берата, издатих појединим сремским манастирима у раздобљу од 1693. до 1696.³ Докумената те врсте морало је бити више, судећи по регестима који су објављени најпре на немачком 1899, а потом и на српском језику. Регести су настали 1772. године, као прилог извештају о стању православних манастира у Срему, написаном на захтев Хрватског краљевског намесничког већа. Један део, свега 67 од 150 тада прегледаних докумената фрушкогорских манастира, пронашао је свој пут до Музеја Српске православне цркве.⁴

Регести су сумарни, површни, често сасвим непрецизни, укључујући и датуме, тако да не задовољавају захтеве савремене науке. Документи о давању амана (милости, заштите) због потчињавања муслиманима и прихватања подаништва називају се аман-наме (*amānpāme*), или аман-кагиди (*aman kağidi*). Како царске наредбе те врсте до сада нигде нису објављене и коментарисане, одлучио сам се да их овде представим у преводу, с транскрипцијом и факсимилима. На тај ће начин бити предочена само два документа, будући да је форма осталих готово истоветна. Због могућих неспоразума биће идентификовани и остали документи те врсте, уз упозорење у чему се огледа разлика у тексту (адреса, тј. одредница на кога се документ односи, датум и тугра).

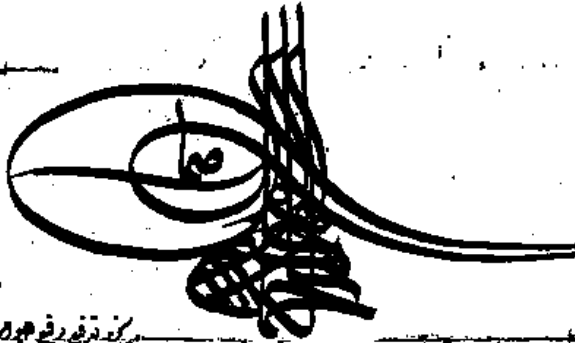
Потом ће бити потанко објашњено вишеструко значење кључних појмова. Сврха читавог поступка тражења амана и прихватања подаништва, како у правној теорији тако и у пракси, постаће умногоме јаснија после кратког осврта на шеријатске и обичајне правне оквире који су одређивали опште услове живота, нарочито живота немуслимана, у Османском царству.

² Р. Тричковић, *Београдски њашалук 1687-1739. године*, докторска дисертација одбрањена 1977. године на Филозофском факултету у Београду, 164.

³ Музеј Српске православне цркве (даље МСПЦ), 8414/46, 8415/47, 8416/48, 8147/49, 8418/50, 8419/51, 8420/52, 8421/53, 8422/54, 8428/60.

⁴ В. Матић, „Фрушкогорски манастири на основу турских докумената из XVI и XVII века“, *Грађа за истраживање сџоменика културе Војводине XI–XII* (1982/83) 53-69. Већина регеста и оригиналних докумената коришћена је у књизи О. Зиројевић, *Поседи фрушкогорских манастира*, Нови Сад 1992.

Документ бр. 1

بِرِجْتِ قَدْرِ رَفِيعِ مَهْمُوهُ لَقَدْرًا
 لَمْ يَسْتَعْمِدْ مَشْرِعًا وَتَمَّ تَبَاهٍ لَبْنُوكَ فَتَسْتَبِينُ وَبِرَافِئِ بَدَنِهِ لَمْ يَلْمِزْ قُتُوبَ الْبَحْرِ
 لَوَزْنِهِ لَمْ يَلْمِزْ دِرْهَمًا وَبِأَسْمَاءِ الْوَالِدِ سَمِيحٍ رَافِعٍ لَمْ يَسْتَبِيحْ رَافِعِيْنَ لَمْ يَلْمِزْ
 تَبَاهِيْحَ وَوَضْعَ قَبُولِهِ لِبِرِّهِ تَبَاهٍ لَبْنُوكَ وَبِشَرُوهِ لَوَزْنِهِ فَتَسْتَبِينُ وَبِرَافِئِ
 بَدَنِهِ لَمْ يَلْمِزْ قُتُوبَ الْبَحْرِ لَوَزْنِهِ لَمْ يَلْمِزْ دِرْهَمًا وَبِأَسْمَاءِ الْوَالِدِ سَمِيحٍ
 تَبَاهِيْحَ وَوَضْعَ قَبُولِهِ لِبِرِّهِ تَبَاهٍ لَبْنُوكَ فَتَسْتَبِينُ وَبِرَافِئِ بَدَنِهِ لَمْ يَلْمِزْ
 قُتُوبَ الْبَحْرِ لَوَزْنِهِ لَمْ يَلْمِزْ دِرْهَمًا وَبِأَسْمَاءِ الْوَالِدِ سَمِيحٍ رَافِعٍ لَمْ يَسْتَبِيحْ
 رَافِعِيْنَ لَمْ يَلْمِزْ

سنة خمس وماية وثمان

Си́гна́йура: МСПЦ, 8414/46
Ре́гесӣ: Ма́тић, 66, највероватније бр. 114

Превод:

ШТузџра:Ћ Шах Ахмед, син Ибрахим-шах хана, увек победник
Разлог писању узвишеног царског знака је следећи:

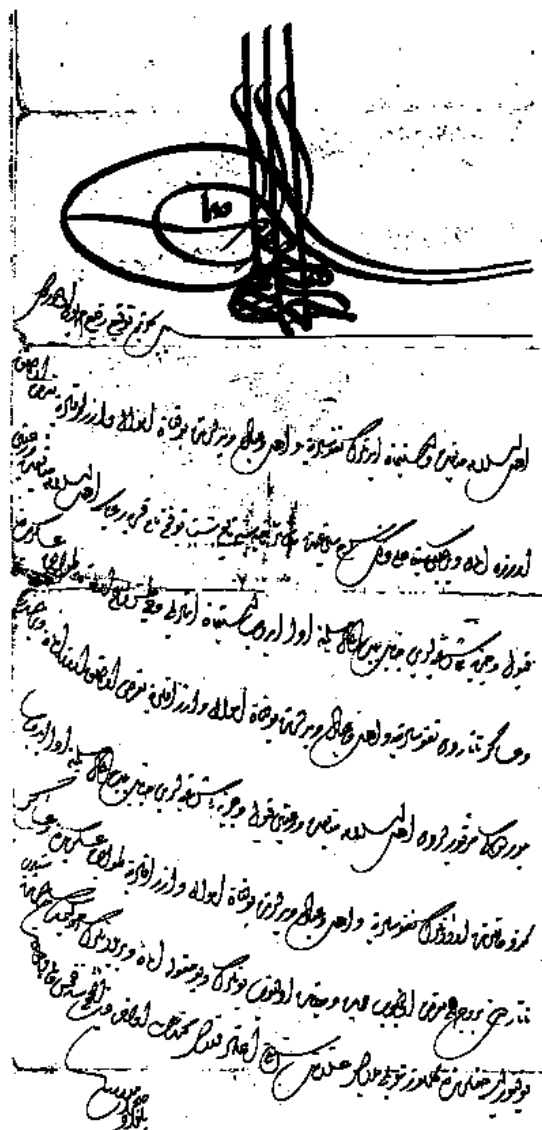
Пошто се даје аман да се не узнемиравају лица која су се потчини́ла муслиманима и затражи́ла заштиту, као ни имовина што се налази у њиховим рукама, монаси манастира Раковца у Сремском санџаку потчини́ли су се муслиманима, прихватили статус зимија и затражи́ли заштиту. ШНа основу тогаЋ на поменути начин дат им је аман да не буду узнемиравани они лично нити имовина што се налази у њиховим рукама. Наредио сам да поменуте, који су се потчини́ли муслиманима и прихватили статус зимија, чувају и штите и да их, ако су мирни, ни на који начин не узнемиравају, ни лично нити имовину што се налази у њиховим рукама. Тако да знају и да се ослоне на часни знак. Написано у последњој декади светог мухарема године хиљаду сто пете Ш12-21.9. по старом / 22.9-1.10.1693. по новом календаруЋ.

У логору на пољу код Београда

Транскрипција:

ШТузџра:Ћ Şāh Aḥmed bin İbrāhīmşāh Ḥān el-muẓaffer dā'imā
Ш1Ћ Sebeb-i taḥrīr-i tevķi'-i refi'-i hūmāyūn oldır ki Ш2Ћ ehl-i İslāma mütāba'at ve istīmān ēdenleriñ nüfūslarına ve yedlerinde bulunan emvāllarına ta'arruẓ olunmamaķ Ш3Ћ üzere amān vērilmegin bināen 'alā-zalik Sirem sancağında Rāķovāçi manāstırı rāhibleri ehl-i İslāma Ш4Ћ mütāba'at ve zīm-met қабул ēdüb istīmān ētmelerile vech-i meşrūh üzere nüfūslarına ve yedlerinde Ш5Ћ bulunan emvāllarına ta'arruẓ olunmamaķ üzere amān vērilmişdür buyurdumki mezbūrlardan ehl-i İslāma Ш6Ћ mütāba'at ve zīm-met қабул ēdüb kendü ḥāllarında olanlarıñ nüfūslarına ve yedlerinde bulunan emvāllarına bir vechle Ш7Ћ ta'arruẓ olunmayub ḥimāyet ü şiyānet olunalar şöyle bileler 'alāmet-i şerīfe i'timād kılalalar. Taḥrīren fi evāḥir-i Muḥarrem ül-ḥarām Ш8Ћ sene ḥams ve mi'e ve elf.

Be-yurt-i šahrā-yi Belḡrād

Документ бр. 2

Сигнајџура: МСПЦ, 8417/49

Реџесџи: Матић, 66, бр. 119

Најомена: Документ је исте врсте, али је текст мало разрађенији.

Сви наредни документи припадају овом типу.

Превод:

ШТуџра:Ћ Шах Ахмед, син Ибрахим-шах хана, увек победник
Разлог писању узвишеног царског знака је следећи:

Пошто се даје аман да се не узнемиравају лица која су се потчини́ла муслиманима и затражи́ла заштиту, њихова домаћинства и заједнице, као ни имовина и залихе хране што се налазе у њиховим рукама, раја села по имену Шишатовац што припада манастирској нахији у Сремском санџаку потчини́ла се муслиманима, прихвати́ла подаништво, предала своју шеријатску џизју муслиманском бејт ул-малу и затражи́ла заштиту. ШНа основу тогаЋ на поменути начин дат јој је аман да од стране војске и татарске војске не буду узнемиравани они лично, њихова домаћинства и заједнице, као ни имовина и залихе хране што се налазе у њиховим рукама. Наредио сам да поменуте, који су се потчини́ли муслиманима, прихватили подаништво и предали своју шеријатску џизју муслиманском бејт ул-малу, чувају и штите и да их, ако су мирни, ни на који начин не узнемирава војска и татарска војска, ни њих лично, ни њихова домаћинства и заједнице, нити имовину и залихе хране што се налазе у њиховим рукама. У чијим год рукама да се пронађу њихове ствари и ШствариЋ оних из те категорије којима је дат аман, да се такви казне а ствари врате. Тако да знају и да се ослоне на часни знак. Написано у последњој декади ШмесецаЋ зилхице године хиљаду сто пете Ш3-11.8. по старом / 13-21. 8. 1694. по новом календаруЋ.

У логору на пољу код Београда

Транскрипција:

ШТуџра:Ћ Şāh Aḥmed bin İbrāhīmşāh Ḥān el-muẓaffer dā'imā
Ш1Ћ Sebeb-i taḥrīr-i tevķī'-i refī'-i hūmāyūn oldır ki Ш2Ћ ehl-i İslāma mütāba'at ve istīmān edenleriñ nüfūslarına ve ehl ü 'ayāl ve yedlerinde bulunan emvāl ve erzāklarına ta'arruz olunmamaḵ Ш3Ћ üzere amān vērilmegin bināen 'alā-zalīk Sirem sancagında manāstır nāḥiyesine tābī' Şiṣātōfçe nām ḵārye re'āyāsı ehl-i İslāma mütāba'at ve ra'ıyyeti Ш4Ћ ḵābul ve cizye-i şer'ıyyelerin cānib-i Beyt ül-māl-i Müslimīne eda édüb istīmān etmelerile vech-i meşrūh üzere ṭavāyif-i 'askerīden Ш5Ћ ve 'asākīr-i Tātār'dan nüfūslarına ve ehl ü 'ayāl ve yedlerinde bulunan emvāl ve erzāklarına ta'arruz

olunmamağ üzere amān vērilmışdür Ш6Ң buyurdumki mezkūrlardan ehl-i İslama mütāba‘at ve ra‘iyyeti қабул ve cizye-i şer‘iyyelerin cānib-i Beyt ül-māl-i Müslimīne eda edüb Ш7Ң kendü hāllarında olanlarıñ nüfūslarına ve ehl ü ‘ayāl ve yedlerinde bulunan emvāl ve erzāklarına tavāyif-i ‘askerīden ve ‘asākīr-i Ш8Ң Tātār‘dan bir vechle ta‘arrūz olunmayub hīmāyet ü şiyānet olunub ШveҢ bunlarıñ ve bu maқūle amān vērilenleriñ her kimiñ yedШlerҢinde şeyleri Ш9Ң bulunurise haққlarından gelinür şöyle bileler ‘alāmet-i şerīfe i‘timād kılalalar. Tahřiren fi evāhır-i Zi-l-ħicce sene hams ve mi’e ve elf.

Be-yurt-i şahrā-yi Belğrād

*

Сачуване аман-наме односе се на манастире Раковац (1693, 1695, 1696), Бешеново (1694, 1695, 1696), Шишатовац (1694, 1695) и Хоново (1694, 1695). Из текста докумената види се да су у некима од њих употребљени изрази „раја села по имену Шишатовац ШБешеново, Хоново, РаковацҢ“ (док. бр. 2, 3, 4, 9, 10) уместо уобичајених и очекиваних израза „монаси манастира Шишатовац ШБешеново, Хоново, РаковацҢ“. Нема никакве сумње да се ти изразе односе само на манастирска братства, а не на читава села. Шишатовац, Раковац и Хоново у то доба, а највероватније никад раније ни доцније, нису постојали као села. Манастир Шишатовац се налазио између синора села Велика Ремета, Лежимир, Дивош и Ремета. Сличан је случај био и с Раковцем и Хоновом.⁵

У три документа у којима се монаси бележе као „раја села по имену Шишатовац ШБешеново, ХоновоҢ“ наведено је и то да та „села“ припадају „манастирској нахији у Сремском санџаку“ (док. бр. 2, 3, 4). Манастирска нахија као управна јединица, колико се зна, никада није постојала у Сремском санџаку.⁶ Да поменути израз не треба схватити као одраз неке, усред рата, извршене територијално-управне реорганизације, упозоравају други документи из исте

⁵ О. Зиројевић, „Имање манастира Шишатовца у турским изворима XVI и XVII века“, *Манасџир Шишатовца. Зборник радова*, ур. Д. Давидов, Београд 1989, 327-332; иста, *Поседи*, 59-60, 90-91, 105-114; М. Јачов, *Срем на прелому два века (XVII–XVIII)*, Београд 1990, 28, 75, 82.

⁶ О. Зиројевић, „Управна подела данашње Војводине и Славоније у време Турака“, *Зборник за историју 1* (Матица српска 1970) 13-16; В. W. McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara: ТТК 1983.

групе, издати истим манастирима, само годину дана доцније. У њима пише да, овога пута правилно именовани, манастири „по имену Бешеново ШХопово, ШишатовацЋ“, припадају одговарајућим, одавно познатим и утврђеним нахијама „Гргуревци ШИриг, ГргуревциЋ“ (док. бр. 5, 6, 7).⁷ Овако употребљен појам нахије има смисла једино ако се разуме у свом основном, општем значењу „крај“, „околина“, „предео“, „област“, а не у значењу најмање административне територијалне јединице.

Именовање монаха као раје села, манастира као села, помен манастирске нахије, требало би сагледати у оквиру издавања вероватно стотина сличних аман-нама раји и селима на подручјима која је Османско царство повратило од Хабзбурговаца. Није онда необично што је један образац, свакодневно коришћен за села, у једном тренутку и без много размишљања, примењен на категорију која је донекле одступала од уобичајене формулације. У османској администрацији дешавале су се такве непрецизности, које углавном не мењају суштину документа. Сада постаје јасно са колико опрезности истраживач треба да приђе анализи текста сваког документа, па и оног неспорно оригиналног, издатог у званичној канцеларији. Такође, ово је прави пример како један, или неколико докумената исте врсте, може да наведе на погрешне закључке. Што се на већи број извора ослонимо, што се боље упознамо с начином рада канцеларија и историјским околностима у којима су документи настали, то ћемо поузданији резултат добити.

*

Шта је у шеријатском (правном) смислу подразумевала институција давања амана и на који начин се стицало подаништво османске државе? Да би се на та питања јасно одговорило и приложени документи у потпуности разумели, неопходно је претходно разјаснити неке од термина који су коришћени у шеријатској теорији и сагледати околности примене шеријата у пракси, нарочито у османској држави.

У свим ранијим исламским државним творевинама, па и у Османском царству, шеријат је, теоретски, представљао једини верски исправан начин живота. То се пре свега односило на исламски

⁷ Зиројевић, *Поседи*, 109; McGowan, 105, 197, 229 (Бешеново се у овом попису, састављеном између 1566. и 1570. године, смешта у нахију Черевих).

верски закон, најважнији чинилац шеријата. Ипак, знатно више него у другим дотадашњим исламским државама, у Османском царству је знатан део правних области био уређен кануном, другачије речено султанским обичајним правом да издаје законе. Канун је каткад, најчешће из државних разлога, у пракси могао бити супротстављен и надређен шеријату, мада се то негирало вештим правничким спекулацијама. Према шеријату, свеколики свет је подељен на дар ул-ислам (*Dār ül-İslam*, насељено подручје, област, земља ислама) и дар ул-харб (*Dār ül-ḥarb*, насељено подручје, област, земља рата). Дар ул-ислам је подручје у коме неспорно доминира ислам, исламска држава у којој се живи према муслиманским законима. Немуслиманци могу бити стално насељени у дар ул-исламу једино ако се потчине муслиманима и прихвате одређену врсту „уговора“ који гарантује заштиту (*zimma*). Тада постају „људи под уговором Шили обавезом“ (ар. *ahl al-zimma*; осм. *ehl-i zimmet*). Добијају статус „зимије“ (*zimmi*) тј. „заштићеног немуслиманског поданика“ у муслиманској држави. Такав статус подразумева право на заштиту живота и имовине, као и одређене слободе, укључујући и ону вероисповести, уколико се безусловно поштују сви они шеријатски ставови који одређују услове живота немуслимана. Већина услова, веома рестриктивна, израсла је из схватања о апсолутној подређености немуслимана у свим видовима јавног живота. Дар ул-харб, или „подручје рата“, чине све оне земље и области које не спадају у дар ул-ислам. Тамо живе „неверници“, непријатељи муслимана и исламске вере. Схватање дар ул-харба нераскидиво је повезано с развојем идеје џихада. Идеја џихада једним делом, оним које се на хришћанском Западу нарочито наглашава, подразумева вечну, непрекидну борбу против незнабожаца и неверника као вид одбране, ширења и учвршћивања ислама, све до коначног потчињавања читаве територије дар ул-харба. Пре него што нападну непријатеља, муслимани обавезно морају да му упуте позив на предају, што подразумева прелазак у исламску веру или прихватање (наметање) статуса зимије. Смисао ове шеријатске одредбе јесте да се непријатељу предочи да није нападнут пљачке ради и из других

⁸ A. Abel, "Dār al-ḥarb", *Encyclopaedia of Islam*, CD-ROM Edition, v. 1.0, Leiden: Brill 1999 (даље: *EI*); исти, "Dār al-Islam", *EI*; Cl. Cahen, "Dhimma", *EI*; E. Tyan, "Djihād", *EI*; A. Fattal, *Le statut légal des non-musulmans en pays d'Islam*, Beyrouth 1958; R. Peters, *Islam and Colonialism. The Doctrine of Jihad in Modern History*, The Hague-Paris-New York: Mouton Publishers 1979, 9-37.

„приземних“ побуда, него из узвишених верских разлога.⁸

Такву борбу (или проглашени рат) прати узимање робља, пљачка, уништавање храмова и свих других симбола који би на било који начин могли „вређати“ осећања муслимана. Током рата није дозвољено намерно убијање жена и деце, изузев уколико се боре. Они чине део ратног плена – сматрају се покретном имовином муслимана. По освојењу, целокупна имовина непријатеља постаје имовина муслимана. Непокретна имовина може и мора бити спаљена и уништена уколико би непријатељ доцније од ње могао имати користи. Покретна имовина се односи као плен. Оне „невернике“, мушкарце, који нису убијени у ратним дејствима, треба заробити. Од тога су изузети стари, немоћни, инвалиди и монаси – они који ни у ком случају не могу допринети непријатељској војној снази и за које се не може добити откуп. Извори шеријата у већини правних школа протумачени су тако да поглавар муслимана може да побије одрасле мушке заробљенике, ослободи их по плаћању откупа или претвори у робље. С друге стране, може да им поклони живот, слободу, па и да им врати имовину, уколико затраже аман (поштеду, милост), а потом или приме исламску веру или прихвате „уговор“ (зиму) и постану поданици муслиманске државе.⁹

Територија која је једном спадала у дар ул-ислам, па потом била освојена од немуслимана, сматрала се дар ул-харбом. Укидањем исламских закона на тој територији, њени житељи су губили статус зимија. Тиме су постајали легалан ратни циљ. Теоријски гледано, правни статус непријатеља (*ḥarbī*) није зависио од тога да ли је становништво учествовало у побуни или рату с оружјем у руци или није. Међутим, од његовог понашања је и те како могло зависити да ли ће му бити подарена „милост“ (аман).¹⁰

Све што је досад речено јесу теоријски оквири које намеће шеријат. Сасвим је јасно да су историјски развој и различите политичке околности још у доба раних средњовековних арапских држава, а поготово у османској држави, наметали јачу законодавну улогу државе, обичаје и праксу који нису увек били у складу са шеријатом.

Срем, као и друге области, хабзбуршке снаге освојиле су у првој фази рата. Тиме су после више од једног и по столећа житељи Срема

⁹ Peters, 18–24, 26–28.

¹⁰ Abel, "Dār al-ḥarb"; Peters, 12.

од поданика постали, у правном смислу, непријатељи Османског царства. Контраофанзива Османлија 1690. године довела је сремски живаљ у незавидну ситуацију. Желећи да избегну ратна разарања колико год је то могуће, становништво неких села и братства појединих манастира затражили су „милост“ и османско подаништво чим се регуларна војска појавила. Тих година свакако није било битно да ли ће и који део Срема мировним уговором доцније припасти Османлијама.

Даривање милости се у османском језику изражавало појмом „аман“ (*amān*). Тај термин је арапског порекла, са основним значењем: „милост“, „поштеда“, „заштита“, „сигурност“, „безбедност“, „поверење“, „мир“. Турци га изговарају и као „еман“ (*emān*).¹¹ Према исламском верском праву, аман означава временски ограничену заштиту „неверниковог“ живота. Заштита је обавезујућа за све муслимане. Разликују се две ситуације у којима се дарује аман. О једној ће бити речи нешто доцније. Друга врста амана састоји се у даривању милости, опроштаја, појединцу, неколицини, или свим припадницима непријатељске војске, посади утврђења, становништву насеља или читаве области. Такву врсту колективног амана може даровати само поглавар државе или главни војни заповедник на лицу места. Реч је о тренутној поштеди или поштеди која траје колико траје и ратни поход. Међутим, „милост“ не подразумева обавезно заштиту имовине, а по већини правних школа чак ни право на слободу, ако је дарована по окончању борбе. Неретко, аман је даван и муслиманским побуњеницима, иако такав чин није сагласан са строгим тумачењем верског права.¹²

Употреба појма аман у овом смислу веома је честа у осман-

¹¹ F. A. M. Meninski, *Lexicon Arabico-Persico-Turcicum ...*, I, Viena 1780 (друго допуњено издање речника из 1680); J. T. Zenker, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Hildesheim 1967 (фототипско издање речника из 1866); Sir J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1978 (фототипско издање речника из 1890); *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük (New Redhouse Turkish-English Dictionary)*, İstanbul 1984⁷; M. Z. Pakalm, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983³; A. Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, I, İstanbul – Wien: Simurg 2002, 161–162. О употреби појма аман у свакодневном говору, пре свега у разним узвицима, вид. у поменутих речницима.

¹² J. Schacht, "Amān", *EI*; Peters, 29–30.

ским изворима. Најчешће се среће у следећим изразима: „дати аман“, „даривати аман“ (*amān vérmek, amān ihsān étmek*) или „молити за аман“ (*amān dilemek*), мада има и другачијих, сличних синтагми (*ṭaleb-i amān, ricā-yi amān*).

Неколико примера може послужити као илустрација. Приликом предаје града Килије 1484. године, на молбу опсађених, падишах је „наредио да им се поштеде главе“ (*başlarına amān buyurdu*) – посведочио је хроничар Турсун-бег. У делу где описује опсаду Будима 1529. године, поуздани историчар Ибрахим Печеви забележио је да су непријатељи „после поднева, повикавши ‘aman’, затражили поштеду“ (*ba’d ez-zuhr "El-amān" déyü istimān étdiler*). У другом поглављу своје *Исџорије*, Печеви је приказао освајање Стоног Београда 1543. године: „Неверници из унутрашње тврђаве затражили су поштеду. Срећни падишах је аустријским и другим западњачким неверницима даровао милост, а за домаће мађарске невернике наредио је да нема поштеде“ (*iç kal’ede olan kefere dahî istimān étdiler. Se’adetlü pâdişâh Nemçe ve Frenk’den olan küffâra amān ihsān édüb yerlü olan Macâr keferesine amān yoğdur*). Описујући гушење побуне у Мајни на Мореји 1673. године, дефтердар Сари Мехмед-паша је у својој хроници навео: „Из села у Мајни узето је нешто робова и пошто су они који су дошли под сабљу посечени, онима који су се потчинили и прихватили стање какво је било и раније и затражили аман – аман је дат“ (*Mayna қaryelerinden bir miqdār esir alınur, қılıca gelenler қаtl olunмағла, ke’l-evvel itā’at ü inқıyād ve ṭālib-i amān olmaları ile amān vérilüp*). У истој хроници забележена је и сцена опсаде утврђења Лаждин у Пољској 1674. године: „Неколицина неверника је поново, као посланици, изашла из ШтврђавеЋ с молбом за аман“ (*tekrār recā-yi amān ile içerüden elçi nāmı ile birқаç kefere çıқub*), тврдећи како су они султанова раја, а да су Немци који се налазе унутра криви за све, на шта им је велики везир одговорио да предају разбојнике „иначе им аман неће бити дат“ (*yoқsa size amān vérilmez*).¹³

Користила се и глаголска именица изведена из истог корена – *istimān*: „тражење милости“, „тражење заштите“, „молба за поштеду (живота)“, што се види и у документима сремских манастира. Уз

¹³ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü’l-feth*, Hazırlayan: Dr. A. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası 1977, 202; *Tarih-i Peçevi*, I, İstanbul 1283, 134, 260; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât. Tahlil ve Metin (1066–1116/1656–1704)*, Hazırlayan Dr. A. Özcan, Ankara: TTK 1995, 39, 53.

већ поменути пример из Печевејеве историје, ево и два навода из описа освајања Ниша и Голупца 1690. године, из хронике дефтердара Сари Мехмед-паше: „Нека дођу, ако ће се муслиманским газијама у нападу обратити с молбом за поштеду“ (*hücum-ı güzât-ı muvahhidinden istimāna mürāca‘at ederler ise gelsünler*); „стигла је отворена понуда неверника с молбом за поштеду“ (*küffārîñ istimānı ile peyām-i infitāhı gelüb*).¹⁴

У изворима се помиње и „аман барјак“, тј. „застава којом се тражи аман“ (*amān bayrağı*). Она несумњиво има исто значење као и много чешћи термин „барјак којим се тражи вера“ (*vère bayrağı*). Истицање аман-барјака могло је подразумевати како безусловну тако и условну предају, после преговора. Преговарачу који носи барјак гарантовала се безбедност. Када је османска војска 1737. године стигла до Ниша – пише у једној османској хроници из XVIII века – „неверници су без борбе подигли аман барјак и потом предали тврђаву и све оружје“ (*küffar bilā-ceng amān bayrakların diküp, cümle alâtı ile kal‘eyi teslim eyledi*).¹⁵ Аман барјак је највероватније био беле боје, мада се засад то не може тврдити с великом сигурношћу. Обичај истицања аман-барјака Османлије су могле преузети од Мамелука, код којих је тај појам забележен као „марама“, па и „кошуља“ (*mandil al-amān, kamis al-amān*), непознате боје.¹⁶

Прота Матија Ненадовић је својим речима описао догађаје што су претходили предаји Србије 1813. године. Прво је стигла „бујурунтија“ од босанског везира и писмо од Хаџи-бега с понудом: „да народ предамо на царски образ, да се не роби и не пропада“, што у шеријатском смислу јесте понуда да се дарује аман. Потом је сам прота саставио „молебна писмо“, тј. молбу за даривање амана, коју је, углављену у процеп на „великом пруту“ тако да се види издалека, један старац однео у турски логор. Прота Матија не вели да ли је добио неки документ о аману, али сведочи да је везир

¹⁴ Defterdar San Mehmed Paşa, 370, 372.

¹⁵ *Şem‘dânî-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Târihi. Mür‘it-Tevârih*, Hazırlayan Prof. Dr. M. M. Aktepe, I, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası 1976, 75.

¹⁶ D. Bojanić, *Turske vojne zastave u cetinjskim muzejima*, Beograd – Cetinje 1981, 108; D. Ayalon, "Harb, III. – The Mamlük Sultanate", *EI* Шодељак: "The Kerchief of Safe Conduct"Ћ.

¹⁷ *Мемоари проџе Маџије Ненадовића*, приредио Љ. Ковачевић, Београд: СКЗ 1893, 240-244.

заповедио да војска престане пљачкати и палити.¹⁷

Аман је, као турцизам, нашао своје место и у српској књижевности, и то не само као узвик, него и у значењу „поштеде“, „милости“ Ш, „излаз“, робе, на аман“ (М. Миљанов), „Један другом не чине амана, / Но се бију и сијеку главе“ (Његош)Ћ, поготово у народним песмама („Турц’ у књаза аман заискаше“, „Турцима су аман допуштили“).¹⁸

Документ који је у султаново име издаван као потврда о дарованом аману у изворима се назива „аман-нама“ (*amānnāme*) или „аман кагиди“ (*amān kağıdı*). Додатак *наме* и *кагид* означава „писмо“, „документ“, „потврду“, „поруку“, „књигу“, „папир“, „лист“, „хартију“, и чини део назива многих врста докумената. Називи таквих докумената преузети су директно из османских извора (хроника). Њих нема у постојећим приручницима османске дипломатике. Колико је мени познато, одредница *amānnāme* постоји једино у старом Пакалиновом речнику османских појмова.¹⁹ Аман-наме сремских манастира састављене су у форми сеbeb-и тахрир берата, мада су лишене неких дипломатичких обележја карактеристичних за тај тип берата (не садрже фразу у којој се помиње појам берат).²⁰ Документ неспорно истог типа може се препознати и у изразу „истиман фермани“ (*istīmān fermāni*), који се у изворима ређе среће.

¹⁸ Примери из одредница за „аман“: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I, Београд: САН, Институт за српскохрватски језик 1959. Уп. и исту одреднице у: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево: Svjetlost 19855; *Етимолошки речник српског језика*, I, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2003.

¹⁹ J. Reychman and A. Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman–Turkish Diplomats*, The Hague – Paris: Mouton 1968; M. Guboglu, *Paleografia și Diplomatica Turco-osmana*, Bucurest 1958 Шпомен *amānnāme* (стр. 55) односи се на „спроводно заштитно писмо“ (такође *salvus conductus*), о чему ће доцније бити речиЋ; Б. Недков, *Османотурска дипломатика и палеографија*, I, Софија 1966; M. S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994 Шу овом, иначе досад најисцрпнијем, приручнику у одељку *Nāme-i humāyūn*, у попису докумената који носе наставак *-nāme*, уписана је и аман-нама (стр. 146) без додатних објашњења. Највероватније је ту реч о врсти ахд-наме, а не о врсти документа која нас овде интересујеЋ; Pakalın, I, 55. Код Менинског и Ценкера се помиње термин *amān kağıdı*, протумачен као *salvus conductus* (Meninski; Zenker).

²⁰ J. Matuz, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymāns des Prächtigen*, Wiesbaden 1974,

Р. Тричковић помиње „фермане о помиловању“ и „нишане о помиловању“ издаване становништву Србије у јесен 1690. године. Доцније, када су Османлије 1738. поново освајале делове Србије који су били под аустријском влашћу, велики везир је кнезовима, од којих су неки заступали и по десетак села, издавао „аман-бујурулдије“. Живљу и кнезовима посебно, гарантовала се заштита живота и имовине пошто су изразили жељу да приме поданство и опет постану султанова раја.²¹

Будући да документ о аману по садржини може бити веома разнолик, јер се аман давао и појединцима и групама, под различитим условима и у разне сврхе, није чудо што се јавља у форми неколико различитих дипломатичких типова османских докумената: берата, фермана, бујурулдије. Исто онако као што су, на пример, итк-нама (документ о ослобађању роба), разне изин-наме и иџазет-наме (дозволе) издаване у форми кадијског хуџета. Дакле, појам аман-наме, или аман кагида, одређен је садржином, а не дипломатичком формом документа.

Неколико цитата из османских хроника приказаће када се и на који начин помињу документи о давању амана. У време похода на Темишвар 1552. године, локално становништво се сакрило у околним брдима, шумама и мочварама. „Пошто су посредством крајишничких заповедника међу њих послати неки од раје, Шпоменутић су се потчинили и покорили и до 30.000 рајинских кућа узело је потврде о аману“ (*Serhad ümerâsı vesâyetile mâ-beyn-lerinden re'âyâ gönderüb itâ'at u inkiyâd eylediler ve otuz biñ hâne kadar re'âyâ amân kağidın aldılar*), написао је Ибрахим Печеви у својој *Историји*. У хроници дефтердара Сари Мехмед-паше више пута се помиње аман кагиди и бар једанпут истиман фермани. На позив да се предају, браниоци Ада-Калеа на Дунаву 1690. године одговорили

²¹ Тричковић, *Београдски њашалук*, 74-76, 147, 164, 529, 544-547, 556, 561; иста, „Ђуприја и Средње Поморавље до Првог српског устанка“, *Бој на Иванковцу 1805. године*, САНУ, посебна издања DXXII, Одељење историјских наука 6, Београд: САНУ 1979, 126, 143; иста, „Велика сеоба Срба 1690. године“, *Косово и Мейхохија у српској историји*, Београд: СКЗ 1989, 136-137 Р. Тричковић је термин *аман кагиди* на једном месту превела као „хартија милости“ (иста, „Османска прича о одмазди у Нишу 1690. године“, *Историјски часопис XLV-XLVI* (1998-1999) 308. Фотографија аман-бујурулдије дате кнезу Атанасију Рашковићу 1737. године објављена је у: М. Ристић, *Сџари Влах до ослобођења од Турака*, Београд 1963, 179.

су: „Само ако нам дате заштиту до Београда, предаћемо вам поменуто аду“ (*ancağ bize Belğrād’a dek istīmān vērirseñiz ada-yı mezbūru size teslim ederiz*). „Молба им је прихваћена и дата им је потврда о аману до Београда“ (*recāları ħayyiz-i ħabūlde vāķi olup kendūlere Belğrād’a varınca amān kağıdı vērilüp*). Овде се види да аман кагиди може имати и веома ограничен рок важења. Истиман фермани је дат делу побуњене раје у Ливадији код Лепантског залива која је затражила аман 1696. године (*istīmān fermānları vērilüp*).²²

Следећи пример из анонимне османске хронике показује да су се и код Османлија аман и аман-нама давали не само непријатељима неверницима и побуњеним зимијама него и побуњеним муслиманским поданицима. Пошто је угушена побуна шејха Манија у Басри 1700. године, „шејх Мани и други су дошли и затражили аман“ (*Şeyh Mani ve şairleri gelüp emān talebinde oldular*). „Сердар – обележје победе – написао им је аман-наме и оне који су дошли обдарио милошћу и оденуо почасним огртачима“ (*Serdār-ı zafer-şi’ār tarafından emān-nāmeler taħrīr ve gelenlere müsā’ade ve ilbās-i hil’ağ olundu*).²³

Колико се дати аман поштовао? Вероватно једнако као и на супротној страни. После дуге и тешке опсаде и многих губитака није увек било лако спречити војску да у победничком заносу не побије непријатеља који се предао пошто му је обећан аман и предате аман-наме. У таквим тренуцима, поготово ако главни заповедник османске војске није имао довољно ауторитета и сопствених људи да спроведе своје обећање, обична војска није много марила да ли ће прекршити шеријат или не. У напетом атмосфери није ни било тешко пронаћи изговор. Историчар Ибрахим Печеви забележио је неколико случајева „предавања сабљи“ готово целокупних посада тврђава које су се предале с аманом. Међутим, како је био образован човек и како је држао до части, није се поносио тиме што његови саборци не поштују шеријат. Покушао је да такав чин оправда туђом грешком или неразумевањем. Описујући друго освојење Будима 1529. године, на основу османских хроника, навео је како су се „душмани“ предали затраживши аман. Док су једни излазили у групама, други су се с оружјем сакрили у сандуке с одећом у намери да изненаде Османлије. Међутим, откривени су и

²² *Tarih-i Peçevi*, I, 294–295; *Defterdar San Mehmed Paşa*, 53, 371, 379, 585.

²³ *Anonim Osmanlı Tarihi (1099–1116 / 1688–1704)*, Yayına Hazırlayan A. Özcan, Ankara: TTK 2000, 155.

потом су сви одреда побијени. Занимљиво је да Печеви у наредном поглављу даје приказ истих догађаја преводећи делове „неверничке историје“. Без предрасуда, па чак и без коментара, пренео је део текста у коме се каже како су „Турци веру Шуслове предајећ погазили“ и противнике предали сабљи. Другом догађају, предаји јегарске тврђаве 1596. године, Печеви је лично присуствовао. Преговарачи су пред султаном даровани почасним огртачима и аман-кагидима. Ту Печеви одмах, пре описа покоља, упозорава, да не би било забуне, како је у њиховим потврдама о датом аману јасно написано да се аман односи само на племиће и њихове синове. И додаје да је то ограничење он лично „више пута“ видео. Тек потом почиње опис саме предаје. Пошто су племићи и њихови синови безбедно напустили тврђаву, уследио је излазак осталих „неверника“, њих готово 5.000, само у кошуљама. Војска је побила мушкарце, а жене и децу поделила као робље. Печеви додаје да су неки официри безуспешно покушали да спрече покољ. Наводи и стих из народне песме, певане у крајини, који слави кршење вере (услова предаје) дате „Егрелијама“. Заробљени племићи су одведени у београдску тврђаву.²⁴

Не треба мислити да је у османским изворима предаја османских војника хабзбуршким или венецијанским снагама описивана неким другим терминима. Наравно, значење термина аман и истиман у таквим случајевима је општег карактера. Несумњиво је да онда када се термини користе на такав начин у њима не треба тражити шеријатска значења. На пример, дефтердар Сари Мехмед-паша употребио је изразе истиман и аман приликом описа предаје Книна Млечанима 1688. године. Османска посада се предала и, добивши милост, кренула је напоље (*istimān ile taşra çıkar*). Међутим, пашу и друге војнике зауставила је „неверничка раја“ (у другом рукопису: „хајдуци – разбојници“), која је због његових зулума раније пребегла непријатељу. Раја је рекла да због тих зулума неће пусти пашу, те да он није добио „поштеду“ од њих него од Млечана (*seniñ istimānıñ Fireng tã'ifesiyledir*). Није дала аман (*amān vérmeyüp*) и све је муслимане претворила у робље. Очигледно, хроничар је сма-

²⁴ *Tarih-i Peçevi*, I, 134, 142; II, 194.

²⁵ *Defterdar San Mehmed Paşa*, 283-284. Извесно је да никаква раја није могла одлучивати шта ће бити с посадом која се предала. Условне предаје гарантовао је венецијански заповедник. По венецијанским изворима, то је била безусловна предаја (Г. Станојевић, *Јужословенске земље у млејачко-турским рајоновима XVI-XVIII вијека*, Београд: Историјски институт 1970, 386).

трао да су услови предаје били такви да су подразумевали слободан одлазак на османску територију.²⁵

Неопходно је рећи и неколико речи о појму „в(ј)ера“ или „вира“ (*vére, vīrā*), будући да се значење тог термина умногоме подударно с неким значењима појма аман. У доба османске владавине на Балкану широко је коришћено једно изведено значење, изгледа до тог доба непознато, које је прерасло у технички термин с одређеним правним последицама. У питању је значење „предавања на веру“, „условне предаје“, „капитулације под одређеним уговореним условима“, најчешће утврђења. Оно је на Балкану посведочено у летописним белешкама из XVI–XVIII века.²⁶

Овај славизам је рано ушао у османску лексику. У речницима се наводи значење: „предаја“, „капитулација“, и то под одређеним условима (*vira ile teslīm*), „капитулирати“, „предати на веру“ (*vére vérmek, vére étmek*) и, у складу с тим, изрази попут „барјак предаје“, тј. „барјак којим се тражи вера“ (*vére bayrağı*) и „потврда о давању вере“, тј. „документ о условима предаје“ (*vére kağıdı*).²⁷ Иако се у речницима то не напомиње, извори потврђују да су појмови „вере“ и „аман“ постали готово синоними, ако не још у XVI веку, онда у XVII сигурно. Такође, османски извори недвосмислено показују да документи познати као вере кагиди и аман кагиди могу подразумевати исту садржину. Занимљиво би било утврдити када су Османлије почеле да употребљавају славизам „вера“ у смислу условљене предаје, другачије речено, када је тај израз у том значењу постао синоним за османски термин „аман“, са свим шеријатским, правним последицама.

Споразумна, условна предаја, на пример тврђаве, подразумева претходно давање амана. Веродостојни хроничар XV века, Ашикпаша-заде, овако је укратко описао предају тврђаве, коју су Угри подигли на Дунаву, у зиму 1476. године: „Предвече су неверници замолили за милост. Милост им је дата. Своју тврђаву су споразумно предали (*Aḥsamın kāfirler amān dilediler. Amān vérdiler.*

²⁶ Употреба појма вера у таквом значењу није забележена у средњовековним изворима (С. Ђирковић, „Вера“, *Лексикон српског средњег века*, приредили С. Ђирковић, Р. Михаљчић, Београд: Knowledge 1999, 76). Овим изведеним значењем појма „вера“ на Балкану и његовим продором у османски турски језик и војну терминологију намеравам да се позабавим у посебном чланку.

²⁷ Meninski; Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*; Zenker; Pakalın, III, 595.

²⁸ *‘Aşıkpaşa-zāde Tarihi*, İstanbul, 1332, 186–187.

Hişārları ‘ahdla teslim ёtdiler).²⁸ Појам аман је каткад употребљен скупа с термином ахд (*‘ahd*: „споразум“, „уговор“, најчешће „мировни уговор“). Управо тако хроничар Солак-заде приказује покорвање неких важних градова током рата Османлија с Мамелуцима 1484. године: „Мисис, Адану и Тарсус узели су споразумно и уз поштеду из јерменских руку“ (*Misis’i ve Ađana’yı ve Tarsūs’i Ermeni řā’ifesiniñ elinden ‘ahd u amān ile alub*).²⁹ Таква употреба указује на то да су ти појмови у овом смислу сматрани готово синонимима, тј. да је термин аман у себи садржао и значење „споразума“. Значење овако употребљене синтагме *‘ahd u amān* није истоветно са значењем које та синтагма има у међудржавним уговорима, када би је требало преводити као „мировни уговор и гаранција безбедности“ (вид. даље у тексту).

Поред амана, вере и ахда, Османлије су користиле и друге термине са истоветним или веома сличним значењем. Поменућу још један: *ёл-сāп* (мир и гаранција живота), који је изразито ретко коришћен, и то само у изворима из XV века, због чега је у историографији изазивао недоумице.³⁰

*

Појам аман има још нека значења, како општег тако и правног карактера. Она су изведена из основног значења. На њих се овом приликом мора указати како би се разјаснила употреба тог појма код Османлија и отклониле могуће недоумице које код истраживача неретко изазива вишезначност одређених термина.

Посебан вид амана у правном смислу јесте јемство сигурности немуслиманима, појединцу или неограниченом броју припадника одређене заједнице који намеравају да уђу на територију дар ул-ислама (*salvus conductus*). Такав аман укључује обавезну и потпуну заштиту живота и имовине и гарантује слободу. Не зависи од тога да ли је муслиманска држава у рату с „неверничком“ државом којој ти појединци припадају или није. Носиоци таквог амана називају се мустемини (*muste‘min*). Термин који означава сам чин даровања

²⁹ *Solak-zāde Tarihi*, İstanbul 1297, 296.

³⁰ V. L. Ménage, "Seven Ottoman Documents from the Reign of Meĥmed II", *Documents from Islamic Chanceries. First Series*, Ed. S. M. Stern, Oriental Studies III, Oxford: Bruno Cassirer 1965, 96–99.

заштите у пракси је више означавао сам „уговор“, тако да се под појмом аман у овом смислу подразумева „заштитно писмо“, „спроводно заштитно писмо“. Иако је носилац „заштитног писма“ могао бити било који појединац, оно се понајпре издавало званичним представницима немуслиманске државе: посланицима, амбасадорима, конзулима, као и трговцима, ходочасницима и монасима. Исто право уживали су сви припадници домаћинства, као и послуга носиоца амана. Право давања амана појединцу имао је сваки слободан пунолетан муслиман, мушкарац или жена, а по неким правним школама чак и роб. Право давања колективног амана неименованој групи, трговаца на пример, или становништву неке територије или државе, имао је само поглавар муслиманске државе. Његова је дужност била је да гарантује сва права која подразумева аман, дат појединцу или групи. Правни статус мустемина, носиоца амана, знатно се разликовао од статуса зимије. Мустемин ужива много веће слободе. Те повластице су углавном јасно назначене у документима који им се издају. Аман у смислу „заштитног писма“ даје се на ограничен период, никад дужи од годину дана. По истеку рока важења амана, његов носилац је дужан да напусти територију дар ул-ислама или да прихвати другу врсту заштите, тј. да прихвати статус зимије, немуслиманског поданика дотичне муслиманске државе. Институција амана с овим значењем прилично је разрађена у исламском верском праву.³¹

Негде од XII века, с наглим развојем међународне трговине на Медитерану, институција амана у смислу „заштитног писма“ све је више уступала место посебним међудржавним уговорима. Такав начин обезбеђивања права несумњиво је странцу пружао већу сигурност. Међудржавни уговор је нешто сасвим различито од „заштитног писма“. Међутим, будући да је у међудржавном уговору била садржана већина одредаба амана, разне арапске канцеларије су, осим осталих назива (*marṣūm*, *ṣurūṭ*), неретко и за њега користиле исти термин - аман (*amān*, *kitāb amān*).³²

Правно значење амана као „заштитног писма“ и правно значење „мировног уговора“ (*‘ahd*, *sulḥ*) међусобно се преплићу у османској дипломатској канцеларији. Код Османлија је, слично

³¹ Schacht; Peters, 29–30; J. Wansbrough, "The Safe-conduct in Muslim Chancery Practice", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* XXXIV, 1 (1971) 21–35.

³² Schacht; Wansbrough, "Imtiyāzāt", I, *EI*.

познијим арапским искуствима, султан потврђивао аман, на основу којег се закључивао уговор ('*ahd*). Садржај уговора уобичавао се у документу који је у османској дипломатици познат као ахд-нама ('*ahdnāme*). Ахд-нама је општи појам за сваки међудржавни уговор, мировни споразум или потврду трговачких привилегија, али и за споразуме с одређеним друштвеним групама у оквиру Царства. Трговачке привилегије (*imtiyāzāt*) гарантоване од Османлија, у форми ахд-нама, у тадашњим европским хришћанским државама називане су *кайиџулацијама*. У османским ахд-намама које садрже и трговачке привилегије, одредбе су засноване на шеријатом одређеном правном статусу мустемина. Ипак, ништа се није подразумевало, него је свака одредба и свака привилегија јасно приказивана. Дакле, код Османлија је институција амана у смислу „заштитног спроводног писма“ углавном била уграђена у ахд-наме.³³

Међутим, каткад су издавани и посебни документи у смислу „заштитног писма“. Називани су истим термином као и већ помињани документи чији је садржај потпуно другачији (даривање милости). Тако, на пример, за Менинског (1680, 1780), као и за Ценкера (1866), *amān kağıdı* је искључиво *salvus conductus, passaporto*. Истим речима Менински дефинише и израз вере кагиди (*vére kağıdı*). У извештају османског агента писаном крајем осамдесетих година XV века, султански акт којим се гарантује сигурност странцу означен је управо изразом вера кагиди (*verā kağıdı*). Документ исте садржине је у XV веку називан и ел-џан мектубу (*él-cān mektūbu*) или ел-џан-наме (*él-cānnāme*). Таква „заштитна писма“ названа *él-cān mektūbu*, или у османским документима писаним српским језиком: „листъ вервбани“, „вкробани листъ“, издавана су дубровачким трговцима у XV веку и пошто су постали османски поданици, на основу повластица утврђених ахд-намом. (Таква пракса настављена је и доцније, током XVI и XVII века, документима у форми фермана

³³ Н. Inalcik, "Imtiyāzāt, II, The Ottoman Empire", *EI*; Н. Theunissen, "Ottoman-Venetian Diplomats: The 'Ahd-names. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents", *Electronic Journal of Oriental Studies* I (1998) no. 2, 24-50; V. Panait, "The Status of Trade and Merchants in the Ottoman-Polish 'Ahdnames (1607-1699)", *Essays on Ottoman Civilization. Proceedings of the XIIth Congress of the Comité International d'Études Pré-Ottomanes et Ottomanes*, Praha 1996, Archiv Orientální. Supplementa VIII (1998) 282-285.

на османском језику.) Пре него што су постали поданици, Дубровчани су по царству трговали „с вером великог цара“ и „вером и милошћу“ локалног обласног господара. Аман-кагидом (*amān kağıdı*) је могао бити назван и *salvus conductus* који би издао неки европски владар: тај израз је османски повереник Барак употребио за пасош који му је потврдио војвода од Савоје 1483. године. Доцније, у XVIII веку, са снажењем провинцијских власти, „заштитна писма“ су добијала облик бујурулдије. Истим термином, аман-бујурулдијом (*amān buyruldusu*), у интерном правилнику о раду луке својеручно састављеном нешто после 1778, означио је валија Циде (Црвеног мора) документ којим се европским бродовима дозвољава укотвљавање.³⁴

У османским ахд-намама и документима који су се тицали међудржавних односа, термин аман се среће у његовом општем значењу „гарантовања сигурности“ припадницима дотад непријатељске државе. Појмови ахд и аман у документима те врсте често стоје један уз други (*‘ahd u amān*), чинећи јединствену фразу која се може превести као „Шмировнић уговор и гаранција безбедности“. Таква употреба показује да су Османлије термине (царски) ахд и (царски) аман посматрали готово као синониме, слично пракси у ранијим арапским канцеларијама. Примери сведоче да се у многим ситуацијама појам аман употребљавао да означи оно што се на другом месту у истом документу, или на истом месту у другом сличном документу, обележавало појмовима ахд и сулх (мировни споразум, примирје итд.).

Дубровачки посланици су 1587. године издејствовали ферман којим се забрањује да их било ко у Силистријском санџаку

³⁴ Meninski; Zenker; Ménage, 88–89, 96–99; İ. H. Uzunçarsılı, "Cem Sultan'a Dair Beş Orijinal Vesika", *Belleten* XXIV, 95 (1960) 462, 476; Г. Елезовић, *Турски сѝоменици*, I, 1, 1348-1520, Београд: СКА 1940, 42. Шиако је Елезовић у преводу написао само „лист“, Менаж је према факсимилу (Elezović, *Turški spomenici*, I, 2, Београд: SAN 1952, 5) утврдио да пише *el-cān mektūbı* (Ménage, 97)Ћ; Ѓ. Truhelka, „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* XXIII, 1–2 (1911) 12, 40; Јб. Стојановић, *Сѝаре срѝске ѝовеље и ѝисма*, I, 2, Београд - Ср. Карловци: СКА 1934, 217-236; Д. Бојанић, „Султанска акта издата на захтев Дубровачке републике (1627-1647)“, *Miscellanea/Меѝовиѝа зрађа* X (1982) 123-124, 161, 166-167 итд; Ы. Turan, "Barak Reis'in, Şehzade Cem Mes'eleleriyle İlgili Olarak Savoie'ya Gönderilmesi", *Belleten* XXVI, 103 (1962) 547; İ. H. Uzunçarsılı, "Elfevaid-ül Muadde Li Nizam-ı Hükümet-ı Bender-ı Cidde", *Belleten* XXVI, 101 (1962) 154.

омета у трговини противно ахду и аману који им је дат. У ферману султана Сулејмана упућеном 1550. сегединском санџак-бегу и будимском кадији с наредбом да се испитају сви случајеви пограничног кршења мировног споразума, на једном месту је употребљена фраза „од времена амана“ (*amān zemānından berü*), док је неколико редова даље употребљена шира формулација: „од времена ахда и амана“ (*'ahd u amān zemānından berü*). У ферману сличне садржине упућеном будимском беглер-бегу 1553. године, та два термина се такође употребљавају засебно, али у истом смислу: „противно царском аману“ (*amān-i hümayūna muḥālif*) и „противно ахду“ (*'ahda muḥālif*). У Сулејмановом писму краљу Фердинанду из 1549. године стоји да „даровани аман Шизвесно „мировни споразум“ Ћ треба чувати срцем и душом и да је народ државе такође задовољан аманом“ (*iḥsān olunan amāni dil u cāndan ḥifz édüb, memleket halkı daḥi amāndan ḥazz édüb*). Један документ из 1547. говори о „даривању часног амана с роком важности од пет година“ (*beş yıla deḡin amān-i şerifüm iḥsān olunub*) и „поштовању царског ахда“ (*'ahd-i hümayūnum ri'ayet oluna*), да би нешто ниже та два појма била повезана у изразу којим се „потврђује царски ахд и аман с роком важности од пет година“ (*beş yıla deḡin size 'ahd u amān-i hümayūnum muḥarrer ola*), што доводи до издавања „царске ахднаме“. Сличне фразе се срећу и у ахд-намама издатим Пољској краљевини и Венецији.³⁵

Појам аман се у османским изворима често среће заједно са синонимом емн (*emn ü amān*: „мир и сигурност“, „сигурност и безбедност“), творећи фразе својствене османском начину изражавања, како у књижевном тако и у бирократском језику. Та фраза се користи у документима из XVI века, било да је реч о узнемиравању пограничног подручја: „да границе с обе стране буду мирне и безбедне“ (*tarafeyndan serhādlar emn ü amān üzere olub*), „да поданици ШрајаЋ с обе стране ШграницеЋ уживају у миру и сигурности“ (*tarafeynüñ re'āyāsı emn ü amānda olalar*); о умиривању неких области у

³⁵ N. H. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575–1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague – Paris: Mouton, 1967, 88; A. C. Shaendlinger (unter Mitarbeit von Cl. Römer), *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Vasalen, Militärbeamte, Beamte und Richter. Transcriptionen und Übersetzungen*, I, Wien 1986, 15, 47–48; isti, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. Transcriptionen und Übersetzungen*, I, Wien 1983, 12–16, 20–21; Panaite, 278; Theunissen, 258, 292, 488, 495, 526, 528 итд.

унутра-шњости где има побуна: „поводом мира и безбедности у држави и области и спокоја и обиља раје и бераје Шстановништво ван статуса раје“ (*memleket ü vilâyetüñ emn ü amân ve re'âyâ vü berâyânüñ refâhiyyet ü itminânı huşuşlarında*); о активностима упереним против разних разбојничких дружина, или о слободној трговини: „ШдаѢ трговци поменутог краља стигну у наведену тврђаву да мирно и безбедно тргују“ (*krâl-i mezbûr tarafından tâcirleri emn ü amân ile ticâret ecliiçün kal'e-i mezbûreye varup*).³⁶

*

Аман-наме сремских манастира показују како су Османлије у пракси давале аман којим се пружала потпуна заштита свима који су га затражили, укључујући и њихова целокупна домаћинства, имовину и залихе хране. Таква заштита подразумевала је прихватање подаништва османске државе и правног статуса „људи под уговором“, тј. зимија. Све што је у оба овде приказана документа написано дословце прати шеријатом прописане услове. У првом документу пише да су монаси затражили и добили заштиту пошто су се „потчинили ШпокорилиѢ муслиманима“ (*ehl-i İslama mütâba'at*) и „прихватили статус зимија“, тј. немуслиманских поданика (*zîmmet kabul édüb*). У другом је тај став нешто разрађенији: наглашено је да су заштиту затражили и добили пошто су се „потчинили муслиманима, прихватили подаништво и предали шеријатску цизју муслиманском бејт ул-малу“ (*ehl-i İslama mütâba'at ve ra'iyyeti kabul ve cizye-i şer'iyelerin cânib-i Beyt ül-mâl-i Müslimîne eda édüb*). У правном смислу нема никакве разлике. Прихватање статуса зимије је исто што и прихватање подаништва и подразумева безусловно плаћање цизје царској хазни. Једно без другога не иде. Зато се у изворима најчешће наводи само један чин. Све остало се једноставно подразумева.

Слични изрази употребљени су у аман-бујурудѢи (названој вире кагиди) издатој житељима словачког села Камењеца током рата 1664. године: „Раја села по имену Камењец сада се покорила нашем величанству, славном и моћном падишаху – нека му Алах

³⁶ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 / 1564–1565) <Özet – Transkripsiyon ve İndeks>, Ankara 1995, I, бр. 201, 785; 12 Numaralı Mühimme Defteri (978–979 / 1570–1572) <Özet – Transkripsiyon ve İndeks>, Ankara 1996, I, бр. 182, 319, 492, 542, 593; Shaendlinger, *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Vasalen*, 8.

продужи живот, и постала је његова раја што плаћа харач“ (*Qamenec nām karyenüñ re‘āyāları şevketlü ve azametlu Pādişāhimiz itāle–llahu baqahu hazretleriniñ hāliyā itā‘at etmiş hāracgüzār re‘āyālarından olub...*). Пошто је уједно добила и потврду о поштеди (вире кагиди), стекли су се услови да буде у потпуности заштићена. У другој бујурулдији, изда-тој тих дана локалном алајбегу, такође пише: „Пошто је раја села по имену Камењец дошла, прихватила харач и подаништво, и покорила се и потчинила“ (*Qamenice nām karye re‘āyāları gelüb hārac ve ra‘iyyet kabul edüb itā‘at ü inkiyād etmelerile...*), затражила је да је нико због тога не узнемирава.³⁷

У хроникама које описују ратна збивања, писци су се обично задовољавали тиме да кратко наведу како се нека скупина потчинила или покорила. Ретки су шири описи. Ибрахим Печеви се у својој *Исџорији* нешто више задржао на освајању Стоног Београда 1543. године. Већ сам навео како је султан дао аман аустријским и другим западњачким неверницима, али не и побуњеним домаћим Мађарима. Ипак, напослетку је, после њихових молби „да постану поданици срећног падишаха и предају џизју, и њима дарован аман“ (*Se‘adetlü Pādişāh'a ra‘iyyet olur ve cizyeye kabul ederüz dēyü iltimās etmekle anlara daḥī amān iḥsān olunub*).³⁸

Прихватање подаништва на исти начин као у аман-намама сремских манастира, и у исто време, приказао је у својој хроници дефтердар Сари Мехмед-паша на примеру побуњене хришћанске раје у Ливадији, код Лепантског залива, 1696. године. Када је стигла војска да је умири, „неколико неверника од поменутих проклетника дошло је наведеном паши с молбом за аман; покоривши се и потчинивши се, прихватили су подаништво...“ (*melā‘im–i mezkūreden birkaç nefer keferе amān talebiyle Paşa–yi mūmā–ileyhe gelüb itā‘at ü inkiyād ra‘iyyeti kabul...*). Потом им је послато 200 харачких листића.³⁹

У случајевима када је постојала прека потреба да се избегла раја врати својим кућама и поново почне да обрађује напуштену или ратом опустошену земљу, нарочито када су у питању биле

³⁷ J. Rypka, "Čtyři turecké listiny z Dolného Kamence na Slovensku", *Průdy* XI, 6–8 (1927) 7–8.

³⁸ *Tarih–i Peçevi*, I, 260.

³⁹ Defterdar San Mehmed Paşa, 585.

⁴⁰ Тричкових, *Београдски пашалук*, 192–193.

читаве области, султан је себи узимао право да немуслиманску рају, уз друге мање или веће дажбине, привремено ослободи и плаћања цизје. Хришћанским поданицима београдског и темишварског серхата опроштена је цизја по потписивању Карловачког мира, и то на три године (1699-1702).⁴⁰

Један од неколико термина којима се османска канцеларија служила да означи припадност некој држави, био је термин „раијет“ (*ra'iyet*), на Балкану неупоредиво познатији по арапском плуралу „реаја“ (*re'āyā*), у вулгарном изговору „раја“ (*raya*). То значење свакако је изведено из првобитног значења појма раја: „стадо стоке које се напаса“. Већ у првим годинама ислама, и у теолошком и у секуларном смислу, семантички је развијена слика народа као „пастве“ и владара као „пастира“. Током средњег века, нарочито позног, на подручју Блиског и Средњег истока, термин раја се све више употребљавао да означи најнижи друштвени сталеж, као укупну политичку и економску категорију, сталеж који је дужан да плаћа порезе. То је најчешће било сељаштво. Управо у том значењу је овај појам ушао у употребу и у Османском царству. У тај сталеж нису улазили само сељаци, иако су они чинили огромну већину, него сви они који нису спадали у војни сталеж (аскер), колико год да су били богати. Појам раја дуго је означавао читаву популацију оптерећену порезом, без обзира на вероисповест. Од XVIII века све више је коришћен да означи само хришћанске пореске обвезнике.⁴¹

Поред означавања сталешке припадности, исти термин је коришћен и у свом општем значењу „становништва“, „популације“, „поданика“, „држављана“, и у том смислу „народа“, „припадника“ једне државе, или неке ниже административне целине, па и оне немуслиманске. То најбоље показују примери из међудржавних уговора (ахд-нама) и докумената који се односе на пограничне проблеме: 1559, 1595. и 1641: „Венецијански поданици Шрајаџ“ (*Venedik re'āyāsı*); 1549: „поданици Шрајаџ поменутог краља ШФердинанда Хабзбуршкогџ“ (*Ḳıral-ı müşārün-ileyhüñ re'āyāsından*). Султан Сулејман Величанствени је 1552. године издао ферман ерд-ељском племству према којем нико не сме да их узнемирава уко-

⁴¹ С. Е. Bosworth, "Ra'iyya, 1. In the medieval Islamic world", *EI*; S. Faroqhi, "Ra'iyya, 2. In the Ottoman empire", *EI*. У *EI* се не помиње опште значење поданика и подаништва, иначе наведено у неким речницима (Meninski; Redhouse; Pakalın).

лико буду испуњавали своје обавезе и буду његови „поданици и ‘слуге’ као раније“ (*evvelden ra’iyyetüm ve kullarum édüñüz*). Ахд-нама издата краљу Максимилијану 1565. године садржи неколико параграфа у којима се термин раја помиње у том значењу: „ваша раја нека се обраћа вама, а наша нама“ (*sizüñ re’âyāñuz size ve bizüm re’âyāmuz bize mürāca’at edeler*), „да држава и области и поданици Шрајађ који припадају вама и сва места и границе који су под вашим троним никако не буду узнемиравани и нападани“ (*size müte’allik memleket ü vilāyete ve re’âyāya bi-l-cümle taht-i hükümetiñüzde olan yerlere ve uçlara ve ašlā dahl ü ta’arruz olunmayub*). И становништво Дубровачке републике неретко је називано рајом. Када је посада туниских бродова отела неколико Дубровчана, беглер-бег Туниса је 1592. године добио ферман с наредбом да испита случај и ослободи заробљенике. Није било дозвољено да се Дубровчани узнемиравају будући да је „дубровачка раја иста као и остала раја Богом штићених земаља Штј. Османског царствађ“ (*Dübravnik re’âyası Memālik-i Maħrūsem’de olan sāyir re’âyā gibidür*), што ће рећи да ужива исту заштиту. Такође, у мировним уговорима склопљеним у Карловцима 1699. године с Хабзбурговцима, Венецијанцима, Пољацима, и доцније с Русима, живаљ тих држава је на више места означен термином раја.⁴²

Исти смисао појам је задржао и почетком XIX века. Термин раја у значењу „османски поданици“ забележен је више пута у ферману издатом битолским ајанима 1813. године, о потреби гушења српског устанка после турског договора с Русијом: „Пошто је поменути народ, који је од давнина раја мог узвишеног султаната што даје харач, на овај начин упорно у стању устанка, потребно је да се уз помоћ и покровитељство Бога Ствараоца, оружјем и силом, приведе у положај раје“ (*millet-i mezküre min-el-kađim Salṭanat-i Seniyye’miñ cizyegüzār re’âyası iken bu vechle şüret-i işyānda inādları ‘avn ve ināyet-i hazret-i Bārī ile ħarben ve cebren taht-i ra’iyyete idhāllarını icāb eyledigi*). И реченице из мемоара проте Матије Ненадовића

⁴² 3 Numaralı Mühimme Defteri (966–968 / 1558–1560) <Özet ve Transkripsiyon>, Ankara 1993, бр. 439; Theunissen, 570, 630; Shaendlinger, *Die Schreiben Süleymāns des Prächtigen an Vasalen*, 10, 39; 6 Numaralı Mühimme Defteri, бр. 796; Biegan, 82; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 654–670, 692–699.

⁴³ *Турски документи за македонската историја 1809-1817*, III, превод, редакција и коментар П. Џамбазовски, Скопје: Институт за национална

везане за преговоре из 1806. године - „да они не иду да Србе поробе, но само иду да Србе цару у *рајалук* натерају, и да царева тескере које они са собом носе приме и цару арач даду“ и, потом, нешто доцније, „ако примимо ШарачкеЋ тескере и *рајалук* окабулимо“ - треба схватити искључиво као понуду поновног прихватања поданства, како је то, уосталом, и Љ. Ковачевић разумео приређујући издање 1893. године.⁴³

У овом раду је учињен покушај да се разјасни и протумачи институција амана у шеријатској теорији и околностима које је наметала пракса током дуговеке историје Османског царства. У оном виду у коме се односи на даривање поштеде током ратних дејстава, институција амана се никако не може посматрати засебно, ван ширег контекста који чини шеријатско схватање рата, склапање мира, прихватање поданства и статуса зимије. Све те институције и појмови везани за њих, који се користе у исламском верском праву, нераскидиво су повезани у једну целину насталу из исламског схватања поделе света и односа према немуслиманима, како поданицима, тако и онима настањеним у непријатељским државама. Исти теоријски оквири важали су и у Османском царству, мада су неретко тумачени веома широко како би се прилагодили потребама једне огромне државе, по много чему потпуно јединствене у историји исламског света.

ДОДАТАК:

ДОКУМЕНТ БР. 3

Сигнајџура: МСПЦ, 8415/47

Реџесџи: Матић, 66, највероватније бр. 116

Напомена: У 3. реду је адреса: „...раја села по имену Бешеново што припада манастирској нахији...“ (*manāstır nāhiyesine tābi‘ Bešenova nām kaḡye re‘āyāsı*). Датум је исти као у документу бр. 2 (3-11.8. по старом/13-21.8.1694. по новом календару). Да не бих непотребно оптерећивао текст, а то важи и за све наредне документе, нисам уносио небитне разлике типа *mezbūrlardan/mezkūrlardan* (поменути/наведени), изостављања множине при набрајању, очигледне мање писарске

историја 1955, 54-56, 96-97, 106-108; *Мемоари њројше Маџије Ненадовића*, 176-177, 197-198, 302-303 (Речник непознатијих речи). Разматрање значења појма „раја“ овим никако није закључено. То ће бити предмет посебног чланка.

грешке и сл.

ДОКУМЕНТ БР. 4

Сиџнајџура: МСПЦ, 8416/48

Реџесџи: Матић, 66, бр. 117

Најџомена: У 2. реду је изостављено „и залихе хране“ (*ve erzâklarına*). У 3. и 4. реду је адреса: „...раја села по имену Хопово што припада манастирској нахији...“ (*manâstır nâhiyesine tâbi‘ Ħopōva nām қауе ге‘âуâси*). Датум је исти као у документу бр. 2 (3-11. 8. по старом / 13-21. 8. 1694. по новом календару).

ДОКУМЕНТ БР. 5

Сиџнајџура: МСПЦ, 8418/50

Реџесџи: Матић, 66, бр. 120

Најџомена: Тугра: „Шах Мустафа син Мехмед-шах хана, увек победник“ (*Şâh Muştafâ bin Meĥmedşâh Hân el-muẓaffer dâ’imâ*). У 3. и 4. реду је адреса: „...монаси манастира Бешеново што припада нахији Гргуревци...“ (*Ġ ürgürefçe nâhiyesine tâbi‘ Beşenova manâstır râhibleri*). Датум: 23.7-1.8. по старом / 2-11.8.1695. по новом календару (*Taĥrîren fî evaĥir-i Zî-l-ĥicce sene sitt ve mi’e ve elf*).

ДОКУМЕНТ БР. 6

Сиџнајџура: МСПЦ, 8419/51

Реџесџи: Матић, 66, бр. 121

Најџомена: Тугра је иста као у документу бр. 5. У 3. и 4. реду је адреса: „...монаси манастира по имену Хопово што припада нахији Ириг...“ (*İriĝ nâhiyesinde Ħopōva nâm manâstır râhibleri*). Датум је исти као у документу бр. 5 (23.7-1.8. по старом / 2-11.8.1695. по новом календару).

ДОКУМЕНТ БР. 7

Сиџнајџура: МСПЦ, 8420/52

Реџесџи: Матић, 66, бр. 118

Најџомена: Тугра је иста као у документу бр. 5. У 3. реду је адреса: „...монаси манастира Шишатовац што припада нахији Гргуревци...“ (*Ġ ürgürefçe nâhiyesinde ŞişâtovŞaliye’î manâstır râhibleri*). Датум: 2-11.8. по старом / 12-21.8.1695. по новом календару (*Taĥrîren fî eva’îl-i Muĥarrem sene seb‘ ve mi’e ve elf*).

ДОКУМЕНТ БР. 8

Сиџнаџура: МСПЦ, 8428/60

Реџесџи: Матић, 67, бр. 122

Наџомена: Тугра је иста као у документу бр. 5. У 3. и 4. реду је адреса: „...монаси манастира Раковац што припада нахији Ириг...“ (*İriğ nāhiyesinde Rākōfiçe manāstırı rāhibleri*). Датум је исти као у документу бр. 7 (2-11.8. по старом / 12-21.8.1695. по новом календару).

ДОКУМЕНТ БР. 9

Сиџнаџура: МСПЦ, 8421/53

Реџесџи: Матић, 67, бр. 126

Наџомена: Тугра је иста као у документу бр. 5. У 3. и 4. реду је адреса: „...раја села по имену Раковац што припада кадилуку Шнеупи-саноџ...“ (Ш...џ *ḳāzāsına tābi‘ Rākōfiçe nām ḳarye re‘āyāsı*). Датум: 21-30.7. по старом / 31.7-9.8.1696. по новом календару (*Tahrī ren fī eva‘il-i Muḫarrem sene ṣemān ve mi‘e ve elf*).

ДОКУМЕНТ БР. 10

Сиџнаџура: МСПЦ, 8422/54

Реџесџи: Матић, 67, бр. 128.

Наџомена: Тугра је иста као у документу бр. 5. У 3. и 4. реду је адреса: Ш...неуписаноџ *ḳāzāsına tābi‘* Ш...џ. Датум је исти као у документу бр. 9 (21-30.7. по старом / 31.7-9.8.1696. по новом календару).

Aleksandar FOTIĆ

THE INSTITUTE OF AMĀN AND THE ACCEPTANCE OF
SUBMISSION IN THE OTTOMAN EMPIRE:
THE EXAMPLE OF MONASTERIES IN SREM 1693–1696

Summary

Amān (mercy, quarter) could be granted to individuals or groups in a variety of occasions and under different conditions. A distinct type of *amānnāme* guaranteed mercy and protection to the non-Muslim inhabitants of newly-conquered territories. During the War of the Holy League, between 1693 and

1696, a few monasteries in the region of Srem repeatedly pleaded with the Ottoman authorities for *amān*. Documents known as *amānnāmes* are central to understanding the legal status of non-Muslims in the Ottoman territory that had been temporarily held by the enemy during a war. In legal terms, there was no distinction between such territories, and their inhabitants, and those newly-conquered. *Amān* covered only those portions of the population who had accepted to "submit to Muslims" (*ehl-i Islāma mütāba'at*), i.e. had accepted the status of *zimmīs* (*zimmat kabul edüb*) thereby officially becoming "subjects", i.e. "*re'āyā*" (*ra'iyet kabul edüb*) of the Ottoman state. Therefore the meaning and use of all terms relevant to understanding the legal status of such populations has been analyzed in the context of the Shari'ah. In order to clarify the ways in which the term *amān* was used by the Ottomans and to remove some possible uncertainties, the text has pointed to a few of its specific meanings such as the "letter of protection" or a sense almost synonymous to that of a peace treaty. Attention has also been drawn to the little studied use of the term *re'āyā* to denote a population's citizenship or allegiance to a state.